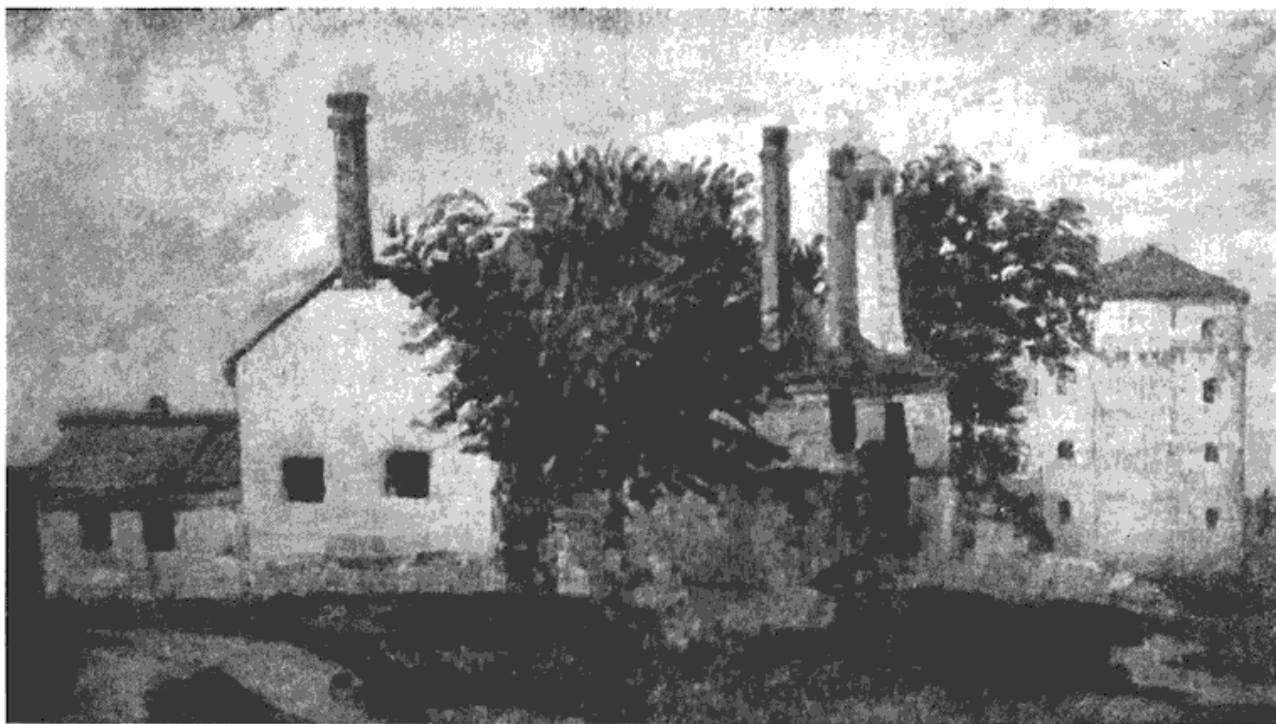

ТОПОЛИВНИЦА ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА

Под тим насловом, у *Борби* уочи нове 1955 године, објавио је Милорад Панић-Суреп чланак о томе да је пронађено платно Косте Миличевића (1877—1920) на коме је насликана зграда, у којој је, у Првом српском устанку била тополивница (сл. 1). Срећна околност да је Миличевић сликајући ту зграду, изабрао такво место, да се у позадини види кула Небојша, омогућила је да се утврди тачно место те значајне историјске зграде (сл. 2). Важност тополивнице за успех Првог српског устанка, изнет је у томе чланку те не би имало шта да се томе дода. Задржаћемо се само на оном делу чланка у коме

се каже: „На ком је месту била, како јој је изгледала зграда, шта је све производила — остајало је изван ширег интересовања. До нашег времена није био допро никакав материјални траг; ни руине зидова ни гравире, ни фотографија“.

До Панићевог саопштења се, заиста, ништа није знало о тополивници у Доњем Граду, иако је та зграда била сачувана све до 1941 године, јер се није знало да је у тој згради била тополивница. Према томе значај Панићевог саопштења је у томе што је идентификовао један споменик, чији се остаци и данас могу видети у Доњем Граду. По-

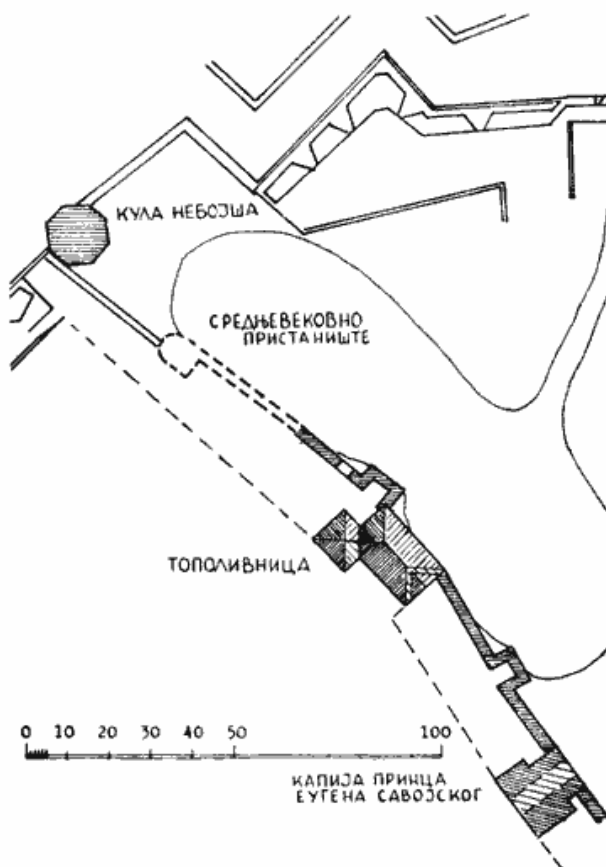
Сл. 1 — Тополивница Првог српског устанка, рад Косте Миличевића

новило се оно о чему нам са жаљењем саопштава Сретен Л. Поповић, да су у Београду за последњих сто година уништени многи значајни споменици, јер се о њима није ништа знало. „А и како ће се наћи (реч је о остацима старих зграда у Београду) кад на то нико не пази. И ако се такве рушевине темеља нађу, из њих се обично ископа потребан материјал и употреби за нову грађевину, па никоме ништа. Да се по рудери тог темеља снимим какав план и дозна отприлике шта је могло бити, то нико не хаје нити мари“.¹

С обзиром на велики значај тополивнице, о којој као објекту Панић није рекао ништа, износимо податке који су нам познати. Имамо неколико фотографија од којих је најстарија из 1876 године (сл. 3). На тој фотографији видимо последње остатке средњовековног пристаништа поред куле Небојше и зграду тополивнице. На следећој фотографији, која је начињена одмах после Првог светског рата (можда 1918 год.) јер се на њој виде велике аустријске касарне у Доњем Граду које су тада изгореле, видимо и зграду тополивнице потпуно сачувану са витким димњацима, како је претстављена на слици Миличевића (сл. 4). Ова фотографија нам може послужити за датирање Миличевићеве слике. Мало је вероватно да је један сликар у мирно доба могао ући у Доњи Град да слика „војне објекте“. Може се претпоставити да је Миличевић искористио време после ослобођења Београда 1918 године пре но што је српска војска понова посела тврђаву. Према томе би та слика била један од његових последњих радова из времена између 1918—1920 године. Сачувана је и једна фотографија из 1938 године, на којој видимо зграду тополивнице без димњака (сл. 5). Последњих година пред Други светски рат та зграда коришћена је као шупа за кола и штала за коње. Димњака више нема. У какве сврхе је она раније коришћена, у какву сврху и када је саграђена, било је непознато

¹ Сретен Л. Поповић, *Путовање по Новој Србији*, Београд 1950.

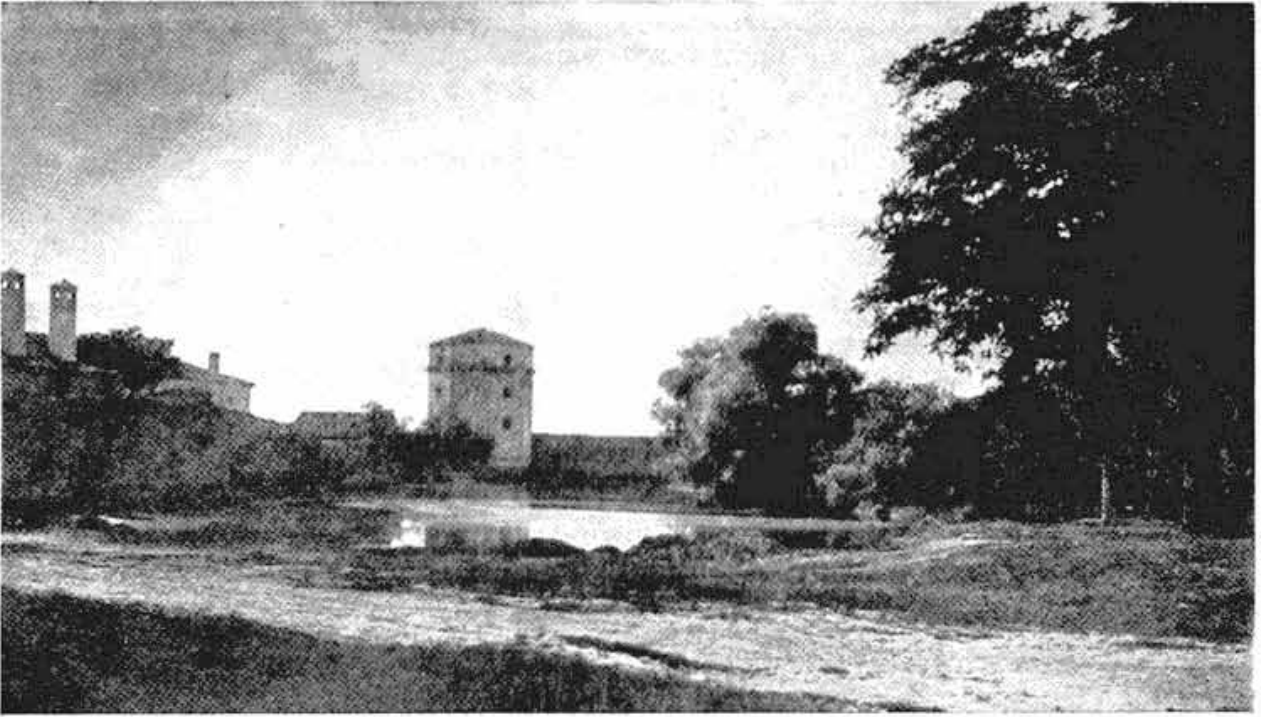
до 1937 године. Први податак о тој згради дали су професор Глиша Елезовић и покојни арх. Пера Поповић, објављујући два турска плана београдске тврђаве, од којих је један из прве, а други из друге половине XIX века.² На том месту учртана зграда на тим плановима означена је као „војничка кујна“.

Сл. 2 — Положај тополивнице у Доњем Граду

Интересантно је забележити, да је поменута зграда у оба Светска рата остала неоштећена иако су све зграде у околини биле порушене. Она је срушена средином 1941 године, када је почело уређење Доњег Града за време окупације Београда, јер „та неугледна зграда, бивша турска војничка кујна, не може остати у новом парку у Доњем

² Глиша Елезовић, арх. Пера Поповић, *Два турска плана Београда, Београдске општинске новине бр. 1—3, Београд 1937.*

Сл. 3 — Изглед тополивнице крајем XIX века

Сл. 4 — Доњи Град са оградом тополивнице 1918—1919

Граду“. На ту одлуку није се могао ставити приговор јер није било никаквих законских прописа о заштити историјских споменика. Остала је само могућност да се зграда сними и пажљиво прати њено рушење, што је и учињено.

Уклањање зграде почело је рушењем ниске дозидане штале уз западни зид главне зграде (сл. 6). Одмах је примећено да је западни зид озидан од наизменично постављених лепо отесаних квадера између редова опека, до висине од 3,5 м. Изнад те висине до испод крова за још око 3,0 м. висине зид је био надзидан само опекама. Двоја зазидана врата, засведена полукружним луцима и три прозора, показују да је то био фасадни зид зграде. Могло се одмах закључити да је то била нека боља турска грађевина, саграђена после аустријске окупације из 1717—1739 године, јер је употребљена опека аустријског формата.

Својом источном страном зграда је била прислоњена уз масивни средњовековни зид који је некада штитио Доњу варош, а ишао је од куле Небојше ка Горњем Граду. У току тих радова от-

кривена је и траса тог средњовековног зида са правоугаоним кулама, о коме се знало само из старих планова. Ти подаци утицали су, да се првобитна одлука о рушењу те зграде измени. Одлучено је да се обимни зидови зграде сачувају, док је кров био већ растурен. Остављени зидови су обимни зидови једне велике правоугаоне просторије, дужине 16,5 м, а ширине 7,0 м. Зидови су и са унутрашње стране били озидани од наизменично положених квадера између редова опека, на основу чега се мора закључити да просторија није била малтерисана. Источни зид просторије, за који смо рекли да се ослања на средњовековни зид, има 3 нише дубине 2,2 м, а ширине: једна 3,0 м и две по 4,5 м. Оне су биле засведене полуобличастим сводовима који су у темељу били широко отворени и настављали се у широке димњаке, које смо видели на фотографији из 1876 године. Основа и пресеци зграде приказани су на сл. 7. Оно што је до данас сачувано од те зграде приказано је на архитектонском снимку (сл. 8).

На основу свега до сада изнетог мо-

Сл. 5 — Зграда тополивнице снимљена 1938 године

Сл. 6 — Рушење тополивнице 1941 год.

жемо извући следећи закључак: Зграду су свакако саградили Турци у другој половини XVIII века. Првобитна зграда била је укопана у бедем и нижа. Доцније је она надзидана. Није искључено да је надзидана баш онда када је намењена за ливницу. Пошто наши устаници нису имали средстава, а ни потребе, да подижу јавне зграде, јер су за то имали довољно старих напуштених турских зграда, ово би био пример адаптације при чему су извршени извесни мањи грађевински радови. По свом облику она је могла бити коришћена за ливницу топова, који су често код већих опсада раније били ливени на лицу места испред опсађеног града у пољу. Неких нарочитих просторија за тај рад није требало подизати.

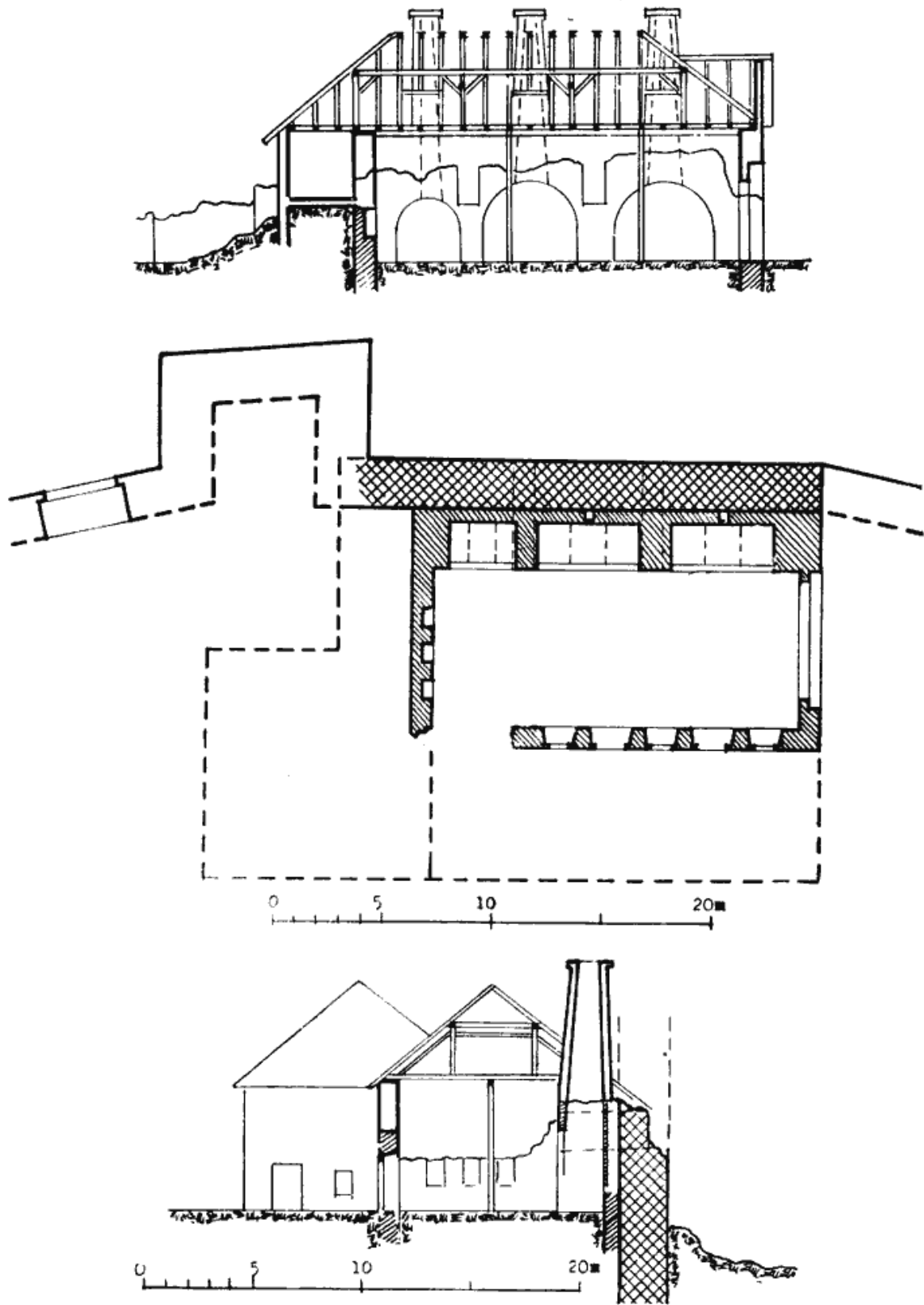
После 1813 године Турци су је користили за кујну што се из поменутих планова сазнаје. У вези са тим треба допунити закључак о малој пристанишној капији, која се налази непосредно уз тополивницу.³ Она је свакако зазидана у првој половини XVIII века, када је уз источни зид начињен бедем од земље. Али та је капија била поново отворена почетком XIX века, можда баш ради снабдевања тополивнице во-

деним путем. То закључујемо из турског плана тврђаве из прве половине XIX века на коме је на том месту забележено: „капија; војничка кујна“ што значи да је капија у то доба употребљавана. Пошто се капија у другом плану више не помиње поред војничке кујне, то је, вероватно у другој половини XIX века, она поново зазидана.

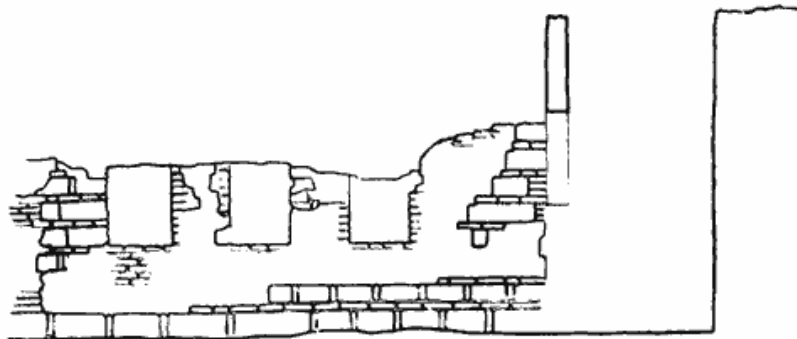
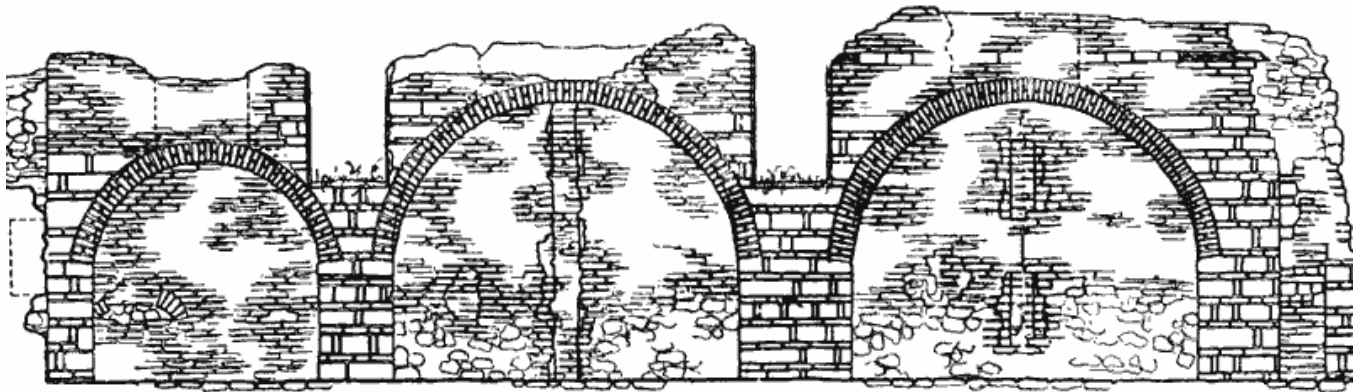
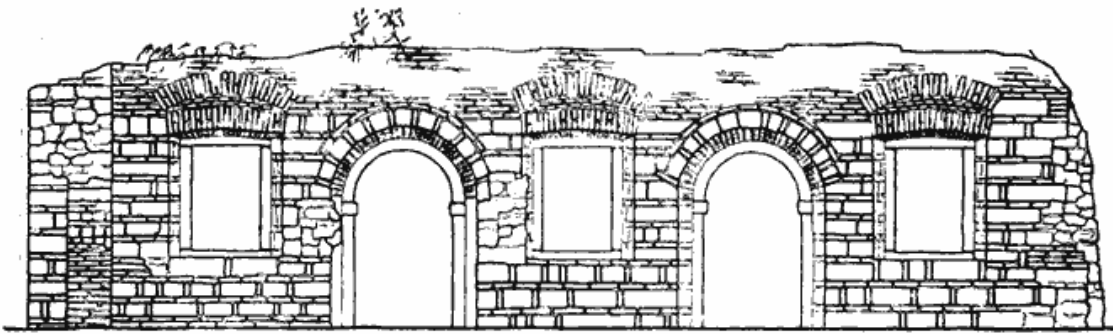
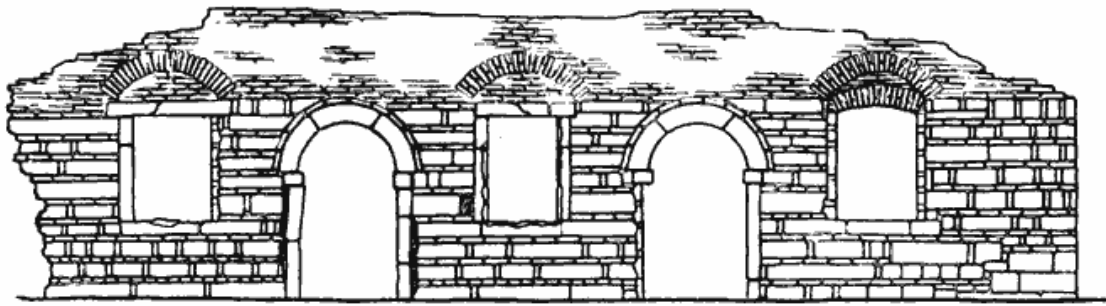
Промене на тој згради можемо пратити из фотографија које нам стоје на расположењу. Она је, вероватно, и после предаје градова служила као војничка кујна. Почетком XX века уведени су савременији казани за кување хране, па су тада порушени широки димњаци и замењени новим ужим, који су усечени у зачелне зидове ниша. (Види архитектонски снимак зграде). Тада су саграђени они ужи димњаци које видимо на фотографији и из 1918 године и на Миличевићевој слици. После Првог светског рата зграда више није коришћена за кујну, па су димњаци порушени вероватно онда када је ћерамида замењена црепом.

Сачувани остаци обимних зидова тополивнице, који се налазе у Доњем Граду на потезу између капије принца Еугена Савојског и куле Небојше, сведоци су једног херојског доба из новије српске историје. У години када прослављамо 150 година од Првог српског устанка требало би те остатке видно обележити једном спомен плочом.

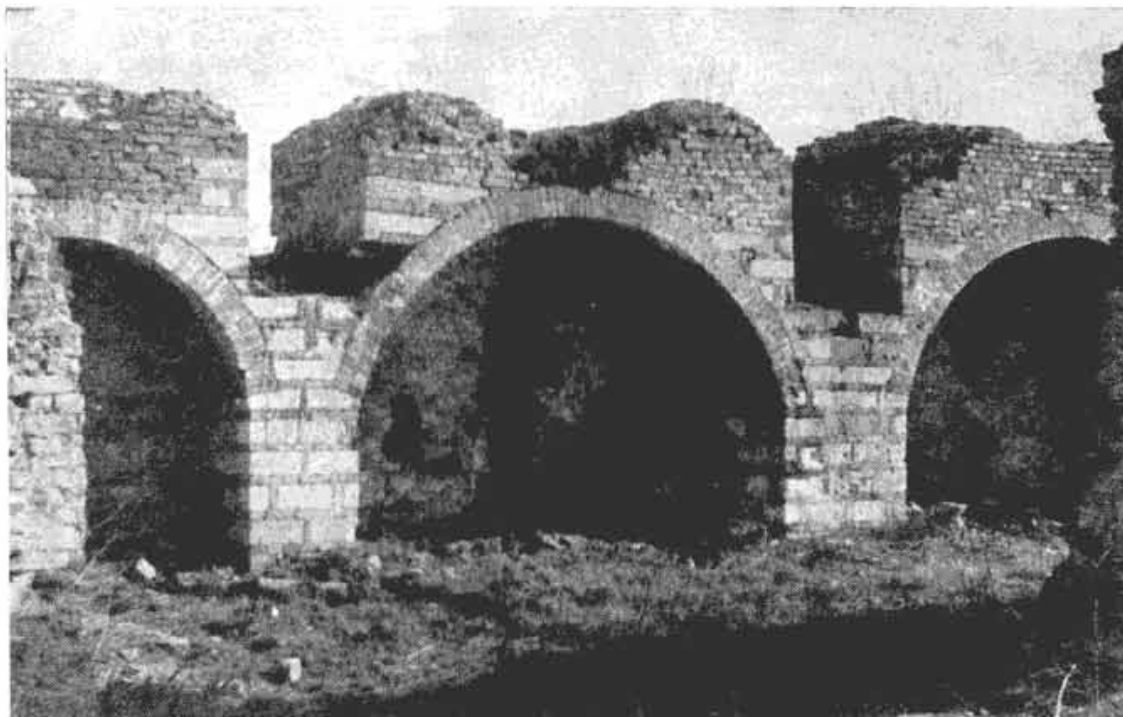
³ Драгољуб Јовановић, Извештај са ископавања у београдској тврђави године 1947, *Старинар*, Нова серија, Књ. I, Београд 1950, 243—245.

Сл. 7 — Тополивница Првог српског устанка у Доњем Граду у Београду — основа и пресеци

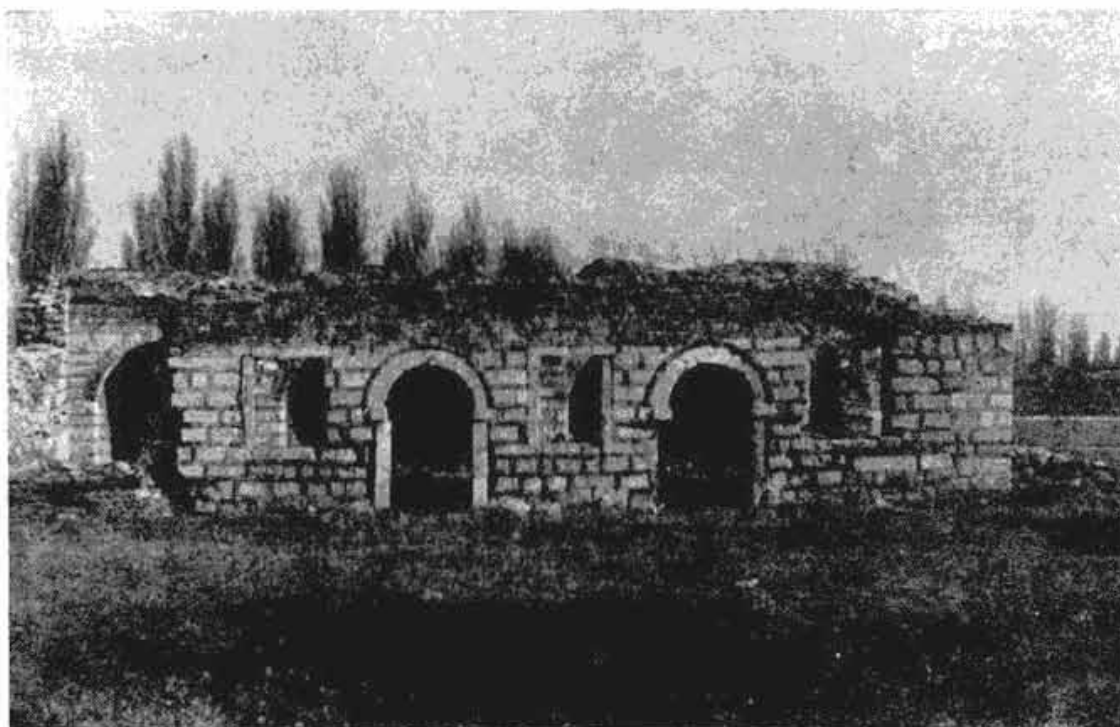
Сл. 8 — Архитектонски снимак остатака зграде

Сл. 9 — Унутрашњост тополивнице

Сл. 10 — Средњеveковни зид уз који је била прислоњена тополивница

Сл. 11 — Сачувани остаци тополивнице у Доњем Граду. Изглед са запада

Сл. 12 — Изглед Доњег Града после преуређења са остацима тополивнице

FONDERIE DE CANONS DE LA PREMIÈRE INSURRECTION SERBE

D. M. JOVANOVIĆ

Pendant la Première insurrection serbe (de 1804 à 1813), aussitôt après la prise de Belgrade par les insurgés, vers la fin de 1806, dans un bâtiment de la Forteresse Inférieure fonctionnait une fonderie de canons. Sur ce bâtiment on ne savait rien de précis jusqu'à la fin de 1954, quand on trouva une toile de Kosta Miličević (1877—1920), sur laquelle ce bâtiment était peint. Cette peinture de Miličević nous a donné la possibilité de fixer avec certitude le lieu où se trouvait cette fonderie et de constater avec regrets que le bâtiment avait subsisté jusqu'à la fin de 1941, que nous possédons trois photographies du bâtiment, faites en 1879, 1918 et 1938, que le bâtiment avait été en partie démoli et qu'aujourd'hui on ne peut voir dans le parc de la Forteresse Inférieure que les restes de gros murs de cette ancienne fonderie.

Lorsque l'on a vers la fin de 1941 commencé à arranger un parc dans la Forteresse Inférieure, on a d'abord enlevé les débris de nombreux bâtiments et des magasins militaires, détruits par les bombardements.

Mais, pendant la démolition, on avait constaté que les murs de l'édifice primitif étaient construits de pierres taillées, posées alternativement avec des rangées de briques, ce qui donnait du pittoresque à la façade. En un mot, l'édifice primitif, après l'enlèvement des parties construites ultérieurement, avait une certaine valeur architecturale. C'est pourquoi on a décidé de conserver ces murs qui feraient, dans la verdure du futur parc, une

agréable impression. Ainsi furent sauvés les derniers restes d'un bâtiment historique.

Puisqu'il est aujourd'hui établi avec certitude que les restes de l'ancienne cuisine militaire turque, où se trouvait la fonderie de canons, ont échappé à la destruction, l'auteur de ces lignes donne le dessin architectonique de l'édifice, fait au moment de sa démolition, avec l'indication des parties conservées actuellement. Par le mode de sa construction, l'édifice a été sans doute bâti par les Turcs. Etant donné que dans les murs, à côté de la pierre, on trouve des briques de forme autrichienne, qui font leur première apparition dans la Forteresse de Belgrade pendant l'occupation autrichienne de 1717 à 1739, la construction de cet édifice peut être située au plus tôt à l'époque après 1740. D'après sa forme, l'édifice était sans doute destiné à servir comme cuisine, mais il a pu servir aussi comme fonderie, surtout si l'on ne perd pas de vue que dans ce temps on ne disposait pas de bâtiments particuliers pour la fonte des canons, ce travail se faisant souvent sous un ciel découvert au moment de longs sièges.

On sait que les insurgés utilisaient à des fins diverses les nombreux édifices abandonnés par les Turcs à Belgrade, ce qui a fait croire que dans ce temps on ne bâtissait rien. Cependant, sur l'édifice en question on voit nettement qu'il a été rehaussé, et cela a pu se faire juste au moment de son adaptation pour servir de fonderie, de manière que ce serait le premier et le seul exemple de construction des bâtiments entre 1807 et 1813.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Kosta Miličević: la fonderie de canons des insurgés
- Fig. 2 — Situation de la fonderie dans la Ville Basse
- Fig. 3 — Aspect de la fonderie à la fin du XIXe siècle
- Fig. 4 — Ville Basse avec la muraille de la fonderie en 1918—1919
- Fig. 5 — Aspect de la fonderie, photographiée en 1938
- Fig. 6 — Démolition de la fonderie en 1941

- Fig. 7 et 8 — Fonderie de la Première insurrection serbe dans la Ville Basse à Belgrade, plan et coupes
- Fig. 9 — Intérieur de la fonderie
- Fig. 10 — Le mur d'enceinte médiéval du côté du port, sur lequel s'appuyait la fonderie
- Fig. 11 — Vestiges de la fonderie dans la Ville Basse, côté Ouest
- Fig. 12 — Ville Basse avec les vestiges de la fonderie, après les travaux